

НАСТЕНКО С. В.

Київський національний лінгвістичний університет

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “КОНЦЕПТ” У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ СЕМАНТИЧНОГО ЗМІСТУ МЕГАКОНЦЕПТУ В ПОЕТИЧНОМУ ТВОРІ

У статті розглядається зміст ключового поняття “концепт” у когнітивній лінгвістиці. Аналізується відображення даного поняття в поетичному тексті з точки зору філософсько-культурологічного і психологічного чинників у концептуальному просторі мегаконцепту.

Ключові слова: етимологія, семантика, поетичний образ, символ, ментальність, лінгвокультурна специфіка, концепт, концептосфера.

В статье рассматривается содержание ключевого понятия "концепт" в когнитивной лингвистике. Анализируется отражение данного понятия в поэтическом тексте с точки зрения философско-культурологического и психологического факторов в концептуальном пространстве мегаконцепта.

Ключевые слова: этимология, семантика, поэтический образ, символ, ментальность, лингвокультурная специфика, концепт, концептосфера.

The article focuses on the content of key notion "concept" in cognitive linguistics. Reflection of this concept in a poetic text in terms of philosophical, cultural and psychological factors in the conceptual space to a megaconcept is analyzed.

Key words: etymology, semantics, poetic image, symbol, mentality, linguo-cultural specificity, concept, sphere of concepts.

Актуальність нашого дослідження полягає в прагненні до вивчення глибини проблеми, що пов’язано з визначенням поняття “концепт” і детермінацією основних його складових у процесі філософського, культурно-психологічного та лінгвістичного модусів. Застосування результатів вивчення поетичних творів крізь призму лінгвокогнітивного підходу є актуальним для когнітивної лінгвістики і лінгвопоетики.

Метою запропонованої статті є визначення теоретичних засад щодо вивчення поняття “концепт”, особливостей функціонування концепту, що включений до системи національної ментальності.

Об’єктом вивчення є концепт крізь призму сучасних лінгвістичних парадигм.

Предметом аналізу є філософсько-культурологічне і психологічне визначення специфіки концепту.

Новизна даної статті полягає у спробі теоретичного обґрунтування терміну “концепт” з точки зору концептуальної лінгвістики і когнітивної психології. Ця методика розроблялася у працях таких психологів, лінгвістів і філософів як Дж.Р. Андерсон, Р.Л. Солсо, С.О. Аскольдов, А.Д. Белова, О.О. Селіванова, Т.А. Кильдибекова, Г.О. Крюкова, О.С. Кубрякова, В.В. Колесов, В.А. Маслова, Т.П. Рогожникова, Г.Н. Смагулова, що послужили матеріалом у процесі вивчення даної проблематики.

Національну психологію неможливо розглядати як незмінне явище, оскільки історичні умови та географічне середовище є явищем мінливим. Вона розвивається і генерується разом з розвитком суспільства, його соціально-економічними перетвореннями [1:124]. Безперечним є той факт, що концепт – це семантичне утворення, відмічене *лінгвокультурною специфікою*, що характеризує носіїв відповідної етнокультури, відображає етнічне світосприйняття [2:47].

В.В. Колесов наголошує на тому, що ментальність – це явище культурне, тому що підхід до неї можливий як в етнокультурному, так і в етносоціальному аспектах. Основною змістовною формою цього підходу є *символ*. Сама ментальність розуміється як сукупність символів, що формуються в межах даної культурно-історичної епохи й закріплюється в свідомості людей шляхом повтору; М.А. Барг підкреслював, що це ключові онтологічні прояви, що утворюють ядро домінуючої ідеології, породжуючи “мисленнєві стереотипи” – концепти [3:7].

Позиція щодо визначення поняття “концепт” простудійована у філософських працях Платона про ідею та у роботах С.О. Аскольдова, зокрема, про концепт і слово [4:267–280]. Концепт (від лат. *conceptus* – поняття від *conscipere* – збирати, вбирати в себе; представляти себе; утворювати) – трансформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам’яті, яка містить сукупність знань про об’єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п’яти психічних функцій свідомості у взаємодії з позасвідомим [5:292]. У концептуальній лінгвістиці В.В. Колесов постулює дане поняття як першу форму ментальної лінгвістики, як потенційне, що є особливою цінністю значимості; таку цінність являє концепт і його

органічна частина – слово. Концепт включений до системи національної ментальності, він доступний для впливу ззовні, разом з тим він є ієрархічною системою смислових першообразів – архетипів свідомості; концепт спрямований до символічного смислу; він не має форми, оскільки й є внутрішньою формою смислу [3:15]. У лінгвістиці, як зазначають дослідники Н.А. Арутюнова, А.Д. Белова, В.А. Маслова, в основному вивчають так звані “духовні концепти” або духовні сутності: любов, надія, краса, істина, правда, брехня; “емоційні концепти”: щастя, радість, смуток, гнів. Дані концепти можна вважати загальнолюдськими. Вони можуть набувати деяких національно-культурних особливостей. Однак існують і національно-специфічні концепти, відомі як “ключові слова”, що відображають особливості національного менталітету, а частина з них має статус цінностей, і вивчається аксіологією [6:19]. Загальні концепти, що формують мовну картину світу, відбивають знання, що накопичені десятками поколінь протягом багатьох тисячоліть [7:137].

Оскільки концепт складається з шарів різного періоду походження, то є логічним представляти його еволюцію у вигляді послідовності чи рядів, що представлені у вигляді образу – символу – поняття, між якими завуальовані відповідні відносини форми й змісту, завдяки чому ознаки змістовної форми на попередній стадії концепту стають актуальними на наступному головному зрізі [8:81]. На кожному етапі відбувається унікальна обробка інформації шляхом таких операцій як сприйняття, кодування інформації, вилучення інформації з пам’яті, формування понять, суджень і висловів. Частинки інформації перетворюються в нейроструктури й значимі символи (так звані *внутрішні репрезентації*). Інформація передається з попереднього етапу на наступний, де вона піддається впливу, характерному саме даному етапу операцій [9:24].

На думку сучасного психолога Р.Л. Солсо, сучасна когнітивна психологія запозичує теорії і методи з 12 основних областей дослідження: когнітивної нейронауки, сприйняття, розпізнавання паттернів, уваги, мислення, пам’яті, репрезентації знань, уяви, мови, психології розвитку, формування понять, людського інтелекту й штучного інтелекту [9:25]. Даний напрямок дослідження розроблений також у праці Дж.Р. Андерсона “Когнітивна психологія” [10:36]. Так концепт – “це одиниця ментальних або психічних

ресурсів нашого пізнання; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної у людській психіці. У процесах мислення людина оперує концептами, які відображають зміст результатів людської діяльності і пізнання світу у вигляді “квантів” знання. Вони виникають у процесі структурування інформації як в об'єктивному світі, так і в уявних світах, і об'єднують різного роду явища (спостережувані й уявні), що дозволяє зберігати знання про світ” [11:73].

Як зазначає В.В. Колесов, концепт – як найменша одиниця свідомості (підсвідомості) є віртуальною одиницею, яка виявляється в мові у вигляді змістовних форм – образів, понять, символів [8:80]. Говорячи про становлення концепту або про теорію концептуалізації, потрібно прослідкувати наступні етапи дослідження: сучасне представлення народного концепта (поняття), що виходить з багатообразних і різнонаправлених образів та з символу, що склався у культурі протягом відповідного періоду часу (який спрямовує рух у бік понятійного еквівалента). Ця задача включає різні моменти: мовні маніфестації концепту, стилістичні варіанти їх прояву, психологічне виправдання образів і принципів побудови поняття. У процесі розвитку семантики слова, прирощення його смислу, образне значення починає співвідноситись з символічним, а поняття – з концептом [8:80].

У поезії образи символічні й багатозначні, тому що образ додається до смислу слів, що сприймаються й складає основу всієї поезії. Слово в поезії за своєю природою здатне породжувати образ, тобто має ейдогенну сутність. Поетичний образ – це результат, що синтезує можливості нашого інтелекту, а вся поезія – прояв думки, що виражена в живому образі. Поетичний образ формується сприйняттям, пам'яттю, уявою, накопиченням вражень, інтуїцією. На думку В.А. Маслової, він є ідентичний видінням і сновидінням. Головним змістом поетичного образу є сенс (семантика), оскільки головним завданням читача у сприйнятті поетичного образу є інтерпретація художнього образу [12:63–66]. У свою чергу, концепт виступає трикомпонентною сутністю, яка складається з ціннісного (емоційно-чуттєвого), образного (образно-метафоричного) компонентів, які є невербальними, що підлягають опису й

інтерпретації та понятійного (актуального) компоненту, що зберігається у вербальній словоформі у свідомості [13:132].

Т.П. Рогожникова констатує, що концептами стають ті явища дійсності, які є актуальними і цінними для даної культури, включені до великої кількості поетичних текстів. Вони виступають свого роду символами, емблемами, носіями культурної пам'яті народу, тому кожний конкретний концепт може бути представлений не значенням слова, спектром слів і виразів, а й численними асоціаціями, що не включаються у значення [8:81]. Водночас лінгвокультурний концепт – це семантичне утворення, що характеризує носіїв відповідної етнокультури (у колективній свідомості) і маркує етнічну мовну картину світу, є результатом словникового значення з особистим досвідом людини, якому притаманні оціночна, експресивна й емоційна маркованість [13:133].

Також одним з ключових понять в рамках термінологічного апарату когнітивної лінгвістики є концептосфера – це сукупність концептів, з яких складається світосприйняття носія мови. Багатство мови визначається не лише накопиченням словникового запасу і граматичними можливостями, а й багатством концептуального світу, концептосферою, в якій формується національна мовна особистість. Структура концептосфери складається з ядра (когнітивно-пропозиційної структури базового концепту), приядрової зони (інші лексичні репрезентації базового концепту, його синоніми) та периферії (асоціативно-образні репрезентації). Ядро і приядрова зона безпосередньо репрезентують універсальні й загальнопізнавальні знання, а периферія – індивідуальні [2:35].

Висновок. Таким чином, концепт виступає стрижневим елементом для інтерпретації концептуальних смислів. Він є складовим поняттям у системі семантичного змісту мегаконцепту і складається з суми індивідуальних концептів (загальних збігів змістовного значення, в яких акумулюється концентрований зміст – сукупності концептів, свого роду концептосфера) у національно-культурному просторі поетичного твору, що має філософське, культурологічне і психологічне підґрунтя.

Перспективами подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні семантичного змісту мегаконцепту *ІСПАНІЯ*

в іспанській поезії XII – XX століть в руслі лінгвокогнітивного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Смагулова Г.Н.* Факторы формирования культурно-языковой семантики / Гульнара Нургалиевна Смагулова // Концептуальные исследования в современной лингвистике: [сб. ст.] / отв. ред. М.В. Пименова. – Серия : Концептуальные исследования. – СПб.-Горловка : ГГПИИЯ. – 2010. – Вып. 12. – С.118–124.
2. *Маслова В.А.* Введение в когнитивную лингвистику: [учебн. пособие] / Валентина Авраамовна Маслова. – [3-е изд.] – М.: Флинта, Наука, 2011. – 296 с.
3. *Колесов В.В.* Классификация ментальных исследований языка с позиции философского реализма / Владимир Викторович Колесов // Концептуальные исследования в современной лингвистике: [сб. ст.] / отв. ред. М.В. Пименова. – Серия : Концептуальные исследования. – СПб.-Горловка : ГГПИИЯ. – 2010. – Вып. 12. – С.5–19.
4. *Аскольдов С.А.* Концепт и слово / Сергей Алексеевич Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : [антология] / под. общ. ред. Владимира Петровича Нерознака. – М. : Академия, 1997. – С. 267–280.
6. *Белова А.Д.* Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы / Алла Дмитриевна Белова // Культура народов Причерноморья : [науч. журн. Тавричesk. нац. ун-та им. В.И. Вернадского] / глав. ред. Юрий Андреевич Катунин. – Симферополь, 2002 – Вып. 29 : Проблемы современной социолінгвистики и фонологии. – С. 17–23.
7. *Кильдибекова Т.А.* Презентация языковой картины мира на основе идеографических словарей / Т.А. Кильдибекова, Г.В. Гафарова, Л.А. Абдюкова // Концептуальные исследования в современной лингвистике: [сб. ст.] / отв. ред. М.В. Пименова. – Серия : Концептуальные исследования. – СПб.-Горловка : ГГПИИЯ. – 2010. – Вып. 12. – С.136–141.
8. *Рогожникова Т.П.* К проблеме динамики концепта: диахронический и региональный аспекты / Татьяна Павловна Рогожникова // Концептуальные исследования в современной лингвистике: [сб. ст.] / отв. ред. М.В. Пименова. – Серия : Концептуальные исследования. – СПб.-Горловка : ГГПИИЯ. – 2010. – Вып. 12. – С.80–84.
9. *Солсо Р.* Когнитивная психология / Роберт Л. Солсо. – [6-е изд.] – СПб. : Питер, 2006. – 589 с. – (Серия “Мастера психологии”).
10. *Андерсон Джон Р.* Когнитивная психология / Джон Р. Андерсон. – СПб. : Питер, 2002. – 492 с.
12. *Маслова В.А.* Образ и поэтический образ как категории сознания / Валентина Авраамовна Маслова // Концептуальные исследования в современной лингвистике: [сб. ст.] / отв. ред. М.В. Пименова. – Серия : Концептуальные исследования. – СПб.-Горловка : ГГПИИЯ. – 2010. – Вып. 12. – С.58–66.
13. *Крюкова Г.А.* Концепт. Определение объема содержания понятия. [Электронный ресурс] / Галина Алексеевна Крюкова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена : [сб. ст.] — Серия : Языкознание. – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена. – 2008. – Вып. 59. – С.128–135. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-opredelenie-obema-soderzhaniya-ponyatiya>

ДОВІДНИКИ

5. *Селіванова О.О.* Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2011. – 844 с.
11. *Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкратов Ю.Г., Лузина Л.Г.* Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Фил. ф-т МГУ, 1997. – 245 с.